ISSN 1452-2179

BALKAN TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

BAL-TAM TÜRKLÜK BİLGİSİ

DERGİSİ

26

Prizren
Mart - 2017

OSMAN CEMAL KAYGILI'NIN (1890-1945) "ÇİNGENELER" ROMANINDA TÜRKÜ-ŞARKI-KANTO-NİNNİ VE MANİLER

Hayrettin İVGİN*

Özet

Osman Cemal Kaygılı (1890-1945); hikâye, roman, oyun ve inceleme yazarıdır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında bazı mizah dergileri ile o yılların büyük gazetelerinde mizahi şiirler, hikâyeler, fıkralar, makaleler yazmış ve roman tefrikaları yayımlamıştır.

Onun en bilinen romanı "Çingeneler" adını taşımaktadır. Bu roman, 1909 ve 1914 yılları arasında yaşanmış gerçek bir olayların anlatıldığı ve Çingenelerin aşklarını konu edinen bir macera romanıdır.

Romanın kahramanı İrfan'ın bir Çingene kadınına tutulması çerçevesinde gelişen olaylar; İstanbul'da, Topçular, Sulukule, Ayvansaray Çingeneleri arasında geçmektedir. Romanda geçen türkü, şarkı, konto, ninni, mani ve dualar bu yazıda incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Osman Cemal Kaygılı, Çingeneler, roman, türkü-şarkı-konto-ninni ve mani.*

Osman Cemal Kaygılı'nın Kısa Hayatı:

İstanbul'da doğdu (1890). Bir mahalle bakkalının oğludur. Eğrikapı Merkez Rüşdiyesi'nde ve Menşe-i Küttâb-ı Askeriyye'de (askerî kâtip yetiştirme okulunda) okudu, askerî kâtip oldu (1906). Mahmut Şevket Paşaya yapılan suikast dolayısıyla düzenlenen listeye adı katılarak Sinop'a sürüldü (1913). Birinci Dünya Savaşı sırasında askerî birliklerde kâtiplikte çalıştı, hastalanınca emekliye ayrıldı (1918). Sur dışındaki bir mahalleye yerleşti. Hayatı boyunca oradan ayrılmadı. Bir aralık inek besleyip sütçülük, Haliç vapurlarında biletçilik, pazarlarda manifaturacılık yaptı. Bir yandan da Mütareke devrinin *Alay, Ayine, Aydede, Güleryüz, Akbaba* vb. gibi mizah dergileriyle *Sabah, İkdam, Alemdar, Payitaht* vb. gazetelerinde mizahı şiirler, hikâyeler, fıkralar, ayrıca makaleler yazdı. Cumhuriyet devrinde İstanbul İmam Hatip Okulunda, Çemberlitaş Ortaokulunda, Fener Rum Kız Lisesinde Türkçe öğretmenliği yaptı (1925-1945). *Cumhuriyet, Son Saat, Vakit, Ha-*

ber, Son Posta, Son Telgraf vb. gazeteleriyle bazı dergilerde fıkralar, makaleler, hikâyeler, romanlar yayımladı. İstanbul'da 09 Ocak 1945 tarihinde öldü. (Kudret 1967, s. 227)

Osman Cemal Kaygılı'nın Eserleri:

Hikâye: *Bir Kış Gecesi* (1923, Anber takma adıyla), *Çuvalcı Şeyhinin Halefi* (1923), *Altın Babası* (1923), *Çingene Kavgası* (Anber takma adıyla, 1925), *Goncanın İntiharı* (1925), *Eşkıya Güzeli* (1925), *Sandalım Geliyor Varda* (uzun öykü, 1938), *Tekin Olmayan Kedi, Perili Bostan.*

Roman: *Çingeneler* (1939 yenibaskı, 1972), *Bekri Mustafa* (1944), *Aygır Fatma* (1944), *Kovuk Palas* (önce *Son Telgraf*'ta tefrika edildi. *Kovuk Palas'ın Esrarı* adıyla 2003), *Akşamcılar-Eski Bir Akşamcının Defterinden* (2003, 1937'de *Son Telgraf*'ta tefrika).

Oyun: *İstanbul Revüsü* (oyn. Ferah Tiyatrosu, 1925), *Mezarlık Kızı* (oyn. 1926), *Üfürükçü* (bas. 1935, Kaygısız soyadıyla; oyn. 1949).

***İnceleme*:** *İstanbul'da Semaî Kahveleri ve Meydan Şairleri* (1937). (Işık 2006; s. 2110).

Çingene Romanı:

Osman Cemal Kaygılı bir kenar mahalle de yetişmiştir. Ama 55 yıllık hayatında yetiştiği bu çevreden kopmamıştır. Gençliğinde ve ilk çocukluk dönemlerinde meddah, ortaoyunu, türkü vb. gibi halk sanatlarına ilgi duymuştur. Eserlerinde bu folklorik unsurları yansıtmıştır. Bu nedenle, çağdaşlarından farklı bir zevk ve sanat anlayışı yolunu seçmiştir. O, diyebiliriz ki halkın yazarı olmuştur. Onun bu sanat anlayışını, Ahmet Mithat, Hüseyin Rahmi ve Ahmet Rasim'le aynı sıraya koyabiliriz.

Eserlerinin hemen hemen hepsinde; İstanbul'un Kağıthâne ve Haliç çevresi, Fatih, Aksaray, Bayrampaşa, Topçular gibi yetiştiği dönemlerin kenar semtleri ile Sur dışı mahallelerinin insanlarının hayatı yer alır. Bu insanların acınası hayatları ve gülünç yanları konu edinilir.

Romanların işlenişinde Ahmet Mithat Efendi'nin (1844-1912) etkileri görünmektedir.

Eserlerinin hemen hemen hepsinde kendi kişiliğini romanda ortaya koyar. O kadar ki sanki romanın ikinci kahramanıdır. Romanda anlattığı olay ve durumlarla ilgili düşüncelerini yazar olarak açıklar, hatta okuyucuya seslenir, okuyucunun görüşlerini sorar. Sanki okuyucuyla konuşuyormuş gibi eserini yazar.

Çingeneler romanında sanki bir belgesel kaleme alıyormuş gibi okuyucuya, yazar olarak bilgiler verir. Ne yapar? Çingene dili, Çingene müziği konularında ayrıntılı açıklamalar yapar. Çingenelerden yetişen ünlü musiki sanatçıları üzerinde bilgiler verir. Bu sebeble Çingeneler romanını bir "anı-roman" olarak nitelendirirsek yanlış olmaz.

Çingeneler romanı gerçeğe uymayan çok tesadüflerle örülüdür. Bu durum çok açık görünmekle birlikte gerçek hayat sahneleri de az değildir. Kağıthâne âlemleri, çalgılı eğlentiler, Şehzadebaşı yaşantısı, Çingene kavgaları vb. sahneler hayatın kendisidir. Buna rağmen Çingeneler romanı bu gerçek hayat sahneleri, tipler ve günlük konuşma durumları tamamen inandırıcı ve ikna edici görünmemektedir. Diyebiliriz ki romanın üslubunda bir dağınıklık ve rastgelelik vardır. Bilerek veya bilmeyerek yazdığı uzun cümlelerde özne-yüklem uygunluğu bulunmamakta, cümle kuruluşlarında bozukluk göze çarpmaktadır.

Romanda kişileri konuştururken Çingene şivelerini taklit yoluyla vermekte ustalık göstermektedir. Ancak bunlarda bir nezahat ve incelik zayıflığı göze çarpmaktadır. Tasvirler ve benzetmeler çok başarılı değildir.

Yazar, Çingeneler arasında yetişmiş, onları çok yakından tanımış olduğu için onların halk yaşantılarını ele almıştır. Şurası çok önemlidir ki Çingeneler romanı; özellikle Çingene halkının ninnileri, türküleri, kantoları, manileri, şarkıları ve musikîleri konusunda bir derlemeci kadar malzeme zenginliğine sahiptir. Çingenelerin folkloru, hattâ inanışları, yaşam tarzlarının inanışlarına nasıl etki ettiği dualarının, beddualarının nasıl olduğu halk bilimcileri ilgilendirmektedir.

Osman Cemal Kaygılı iyi bir romancı olmamıştır. Ancak onun bu eksikliği hep hoşgörüyle karşılanmıştır. Edebiyat ders kitaplarında, romanlarıyla ilgili okuma parçaları yer almamıştır. Ama Cumhuriyet Dönemi romancıları arasında daima zikredilmiştir.

Çingeneler romanı 1942 yılında "Cumhuriyet Halk Partisi Roman Yarışması"nda derece almıştır. Çingeneler romanın ünlü olmasının sebebi herhâlde bu olsa gerektir. Eserin konusu, İstanbul çevresindeki

Çingenelerin yaşayışlarıdır. Gerçi bu romanın yazılış yıllarına kadar Çingenelerle ilgili üç eser (hikâye) yazılmıştır. Refik Halit'in 1910 yılında yayımlanan "Yılda Bir," Salâhattin Enis'in 1918 yılında yayımlanan "Çingeneler", Sabahattin Ali'nin 1929 yılında yayımlanan "Değirmen" adlı hikâyeleridir. Bu konuda Osman Cemal Kaygılı'nın eseri neden ünlenmiştir?

Çünkü, Çingeneleri konu edinen roman ve hikâye yok denecek kadar az olduğundandır.

Çingeneler romanının konuları gerçek yaşanmış olaylar olup 1909-1914 yıllarını yansıtmaktadır. Osman Cemal Kaygılı, kitabın yayımlandığı 1939 yılında, kitaba eklediği notta bu tarihleri kendisi vermektedir.

Eserin ilk bölümü yazarın kendi ağzından kaleme alınmıştır. Diğer bölümler "mektep ve ilk gençlik arkadaşım" dediği roman kahramanı "İrfan"ın anı defteri olarak tanıtılmıştır. Sanki bu roman İrfan'ın anı defteridir.

Çingeneler Romanın Kısaca Konusu:

"Musiki meraklısı İrfan bir Temmuz gecesi Topçular semtinde, harmancı Çingenelerin çadırları yanında dolaşırken, Nazlı adında bir Çingene kadının söylediği ninniyi duyar, kadına âşık olur. Her gün oraya gitmeye başlar. Bir ara Nazlı'yı evine getirirse de, kırları ve başıboş hayatı seven kadın, kısa bir süre sonra yine kendi çevresine döner.İrfan bir süre de Sulukule ve Ayvansaray'daki çalgıcı, şarkıcı, oyuncu Çingeneler arasında vakit geçirir. Sulukuleli Çakır Emine, İrfan'a tutulur. İrfan bu sefer de onu evine getirir. Fakat Emine'nin başka bir aşığı ile ettiği kavgada adamı öldürünce, on iki buçuk yıl hapis yatar. Bu arada annesi ölür, evi barkı satılır. Yeryüzünde hiçbir dayanağı kalmaz. Hapisten çıkınca Sulukule arkasındaki kale kovuklarında oturmaya başlar. Arasıra Çingenelerle birlikte ufak-tefek eğlentilere gidip keman çalar, beş on para alır." (Kaygılı 1972, s. 233)

Romandaki Ninniler:

Zaten romandaki olaylar İrfan'ın bir temmuz gecesi Topçular semtinde harmancı Çingenelerin çadırlarının yanında dolaşırken Nazlı adlı Çingene kadının söylediği ninni ile başlar.

"Rağnuk kela, beşe kana
Avrupa dana dana dana!
Rağnuk dana, tospaa dana dana,
Kele dana, beşe kana!
Rağnuk dana dana,
Dana din nan…Dan din nan …
Dini dini dini…din nani dini.
Dina dina dina Dinana dina!"[1]
(Kaygılı 1972, s. 11)

Başka bir ninni ise Çingene diliyle romanda şöyle verilmiştir.

"Nenni meçyaski ta purol
Romestelal keste Horol
Paşlo miçay nenni
Habe miçay nenni
Pami miçay neni
Dol romanda miçay nenni
Borya telav miçay nenni"
(Kaygılı 1972, s. 102)

Romandaki Çingene Türküleri:

Romanda hayli türkü sözleri bulunuyor. Bunların çoğu Türkçe olarak romanda yer alıyor. Bir kaynana türküsü şöyledir.

"Kaynana kaynana
Kalk gelin oynana
Oynaması senden
Çalması benden
Hülürük yavrum hülürük
Avşama kalmaz gelürük!"
(Kaygılı 1972, s. 15)

Bir mani dörtlüğü, romanda türkü olarak verilmiştir.

[1] Git yavrum, oyna, sıçra, hopla yol al! Yorulursan otur, dinlen…Uyu! Mışıl mışıl uyu!

"Oğlan kolunu sallama
Nafile benim için ağlama
Annem beni sana vermiyor
Ağlayıp da siyahlar bağlama"
(Kaygılı 1972, s. 37)

Çümbüşle çalındığı ve söylendiği romanda ifade edilen bir türkünün sözleri şöyledir: bu bir oyun türküsüdür.

"Ablanı alacağım
Enişten olacağım
Sana para vereceğim ben…

*

Ördek mancasına
Tarhana çorbasına
Misafir geleceğim ben…
(Kaygılı 1972, s. 92)

Klarnetle çalındığı ve söylendiği romanda belirtilen Çingene diliyle verilen türkü bir dörtlüktür.

"Nega kesko Anadoli neklas
Uşti şil te gumira ya vinera
Kaven tuki bahtali dünira
Leki te Bakira Capa miski…"[2]
(Kaygılı 1972, s. 93)

Romandaki Kontolar:

Kontonun doğuşu 19. yüzyıl olarak kabul edilir. Başlangıcı için 1870 tarihi verilir. Kanto adı İtalyanca *"şarkı söylemek"* anlamına gelen Cantare'den alınma bir kelimedir.

[2] Amcamın öküzleri, Anadolu yakasından Rumeli yakasına geçtiler. Onlarla birlikte seni alacak dünürler de (görücüler de) geldiler. Uğurlu kalemli olsun kız! Durma kalk artık ortalığı süpür. Her şeyi derle topla…Ve yeni kalaylı bakırları al pınara koş, dünürlere (görücülere)pınar suyu getir.

Ansiklopedilerde; "Sahnede hareket ederek şarkı söylemeye ve bu yolda yazılmış özel şarkılara kanto denir" biçiminde tanımlanır. Yine kaynaklar bu şarkıların ilk örneğinin Güllü Agop Tiyatrosu'nda uygulandığını söylemektedir. Kantoları, bir çeşitleme ve programların bir tamamlayıcı unsuru olarak uygulamaya koydukları ifade edilir. Kantolar Çingenelerin karakterlerine, yapılarına ve seslerine uygun düşmektedir. (Hiçyılmaz 1999, s.7 -8)

Bir alafranga Çingene Todi kontosunun sözleri şöyledir:

"Todilerde çengi çıkar
Nazik dilber hem şivekâr
Nerede duysa düğün dernek
Koşar gider, göbek atar, oynar
Kızlar sarılar giyince
Zurna davul çalınca
Gönüllerde cümbüş oynar
Nakarat
Haydın kızlar bahar geldi
Giyinelim hep beyazlar!" (Kaygılı 1972, s. 26)

Romanda başka bir kantonun sözleri tam bir Çingene sözleridir. Çingenelerin bir bölümü maşa, kürek üreten, kalaycılık yapanlardır.

"Maşacıyım maşacı!
Ah kokuzluk pek acı!
Kocam değirmen yapar
Kaynatam da sıpacı!
Maşa yapar, satarım
Çayırlarda yatarım
Öğer alan olursa
Bir de göbek atarım!
Nakarat
Haydi haydi keriz edelim
Ebegömeci ile perhiz edelim!" (Kaygılı 1972, s. 27)

Tulumla çalınan, oynanan ve söylenen kantonun sözlerinin baş sözleri şöyledir:

"Todillerde Çingene çıkar

Nazih dilber hem şivekâr" (Kaygılı 1972, s. 77)

Bir Konya türküsü, Çingeneler arasında kanto haline gelmiştir. Romanda bu türkünün sözleri kanto sözleri olarak verilmiştir.

"*Hani benim elli dirhem konyağım*
İçer içer artar benim merağım
Konyalım yürü
Yürü yavrum yürü
Dümenini sürü.! (Kaygılı 1972, s. 1976)

Romandaki Şarkılar:

Romanda iki şarkı sözü bulunuyor. Birisi Çingene diliyle veriliyor, diğeri Türkçe.

"Elenin da avela
Palenın da ravela
Ojamutru namola
Bori hube kerala
Dale Kolonçi yala
Dade Kolondi kela!"[3] (Kaygılı 1972, s. 107)

Romanda tulumla çalınan ve söylenen dili Türkçe olan kantonun sözleri şöyle:

"Felek bana neler etti
Bu gençliğim elden gitti
Bu iftirak cana yetti
Bende takat makat bitti." (Kaygılı 1972, s. 28)

Romandaki Maniler:

Romanda iki adet mani yer alıyor. Bu manilerin sözleri Türkçedir.

[3] Derelerden gidiyor, tepelerden geliyor, damat yıkanıyor, gelin yemek yiyor, ana çorbaya tuz atıyor, baba mancanın tadına bakıyor.

"Bu gece çon çıktı mı
Yârim benden bıktı mı
Benim gibi senin de
Yüreğini yıktı mı? (Kaygılı 1972, s. 99)

"Etem baba, Etem baba
Sakalcığı keten baba
Eğer ki işim olursa
Sana göbek atam baba!" (Kaygılı 1972, s. 211)

Romandaki Çingene Duaları:

Romanda olayların akışı içinde Çingene dualarına da rastlıyoruz. Bu dualara dikkat edilirse ki –üç adet dua var– bunlar mani tarzındadır.

"Yalvarırım Mevlâya
Düşmeyesin belâya!
Düşesin genç yaşında,
Bir gözleri elâya!" (Kaygılı 1972, s. 38)

"Şoparlar (Çocuklar) oynar hampor (hoplar)
Dalenin (Babanın) sırtı kambur
Ha versin Odel (Allah) sana
Çil çil altın bir kalbur." (Kaygılı 1972, s. 38)

"Pınar başı senindir
Çinçukuru derindir
Bu çukurdan korkarsan
Şoparları sevindir." (Kaygılı 1972, s. 39)

Romanda Çingene'nin namazı nasıl kıldığı ve hangi duayı nasıl okuduğu anlatılıyor. Namaz duası şöyledir.

"Kamata manças
Bilekten palanças

Akine nanay
Dikine nanay
Lop aşağı manças
Lop yukarı manças
Diklâm toparles
Kuklam taparles
Peş kana tahtaya yat
Sağına selâm
Soluna selâm
Paca devlasa
Ve alikümselâm!" (Kaygılı 1972, s. 218)

Romanda başka bir dua var ki Çingenelerin Allah'a karşı ne kadar samimi olduklarının sanki bir örneğidir.

"Neuzü şeytan…besmele rahman
Abe Allahım…duyarsın ahım! Çoktur günahım!
Ayakta papuç…başta külahım!...
Açtım elimi kırdım belimi…!. Tuttum dilimi!
Zeytin tanesi…ekmek dilimi!...
Yüreğim sızlar, kulağım vızlar…okur hafızlar…
Bayılır buna, çadırda kızlar!...
Kusurum çoktur…mangizim yoktur!
Halim bombomktur!
Ben aç gezerim: İrfan Bey toktur!...
Çektim çok acı, sen bana acı!
Etem duacı…olmuştur şinci: Mübarek hacı!
Amin, amin, amin Veledi Ali amin!" (Kaygılı 1972, s. 251)

Sonuç

Osman Cemal Kaygılı romanı; 1909-1914 yıllarında "yaşanmış olan gerçek ve gayet derin Çingene aşklarını gösteren bir macera" olarak tanımlamaktadır. Eserin birinci bölümü yazarın ağzından kaleme alınmıştır. Diğer bölümler; Osman Cemal Kaygılı'nın "mektep ve gençlik arkadaşım" diye tanıttığı roman kahramanı "İrfan'ın anı defteri" biçiminde yazılmıştır. (Kaygılı 1972, s. 7)

Bir Çingene kadınına tutulması yüzünden Çingeneler arasında iki buçuk yıl yaşayan İrfan'ın aşk macerası çevresinde, Topçular'daki harmancı Çingenelerle Sulukule ve Ayvansaray'daki çalgıcı ve oyuncu Çingenelerin hayatı, bütün girdisi çıktısıyle-fal bakmaları, dilenmeleri, kavgaları, düğünleri, evlerde ve gezme yerlerindeki eğlentileri, çalgıları, şarkıları vb.- anlatılmıştır. Şu var ki çoğu zaman ana vakanın gelişmesinde etkisi bulunmayan bu gözlemler ve olaylar dizisi ile tıklım tıklım doldurulmuş olan eser, yer yer roman bütünlüğünden çıkmakta, bir röportaj derlemesi gibi görülmektedir. (Kudret 1967, s. 233)

KAYNAKLAR

1. KUDRET, Cevdet (1967); *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 2 Cilt*, İnceleme ve Örnekler, Meşrutiyetten Cumhuriyete 1910-1923, Varlık Yayınları: 1258 Faydalı Kitaplar: 67, İstanbul, 227-2475.
2. IŞIK, İhsan (2006); *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi,* Cilt: 5, I-K, Elvan Yayınları: 5, Ankara 2108-2110 S.
3. KAYGILI, Osman Cemal (1972); *Çingeneler (Roman),* 3. Bsm, Bilgi Yayınevi: 171 Roman Dizisi: 52 Bütün Eserleri:1, Ankara, 328 S.
4. HİÇYILMAZ, Ergun (1999); *İstanbul Geceleri ve Kantolar*, Sabah Kitapları 102 Türkiyeden Dizisi: 13, İstanbul, 178 S.